

კვლევები: წყაროთმცოდნეობა
STUDIES: SOURCES

ქართულ ხელნაწერებში დაცული ცნობები ფერარა-ფლორენციის კრებაზე

ნინო მეგენიშვილი

*საქართველოს კოხნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული
ცენტრის მეცნიერ-თანამშრომელი, სამცხე-ჯავახეთის უნივერსიტეტის
კუმანიტაჰუდ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორი*

რეზიუმე: ფლორენციის კრება იყო უმნიშვნელოვანესი მოვლენა არა მარტო ქრისტიანული სამყაროსთვის, მან შეცვალა მსოფლიოს პოლიტიკური წესრიგი, მათ შორის საქართველოსიც. ეს აისახა ქართულ რეალობაზეც და ლიტერატურულ ცხოვრებაზეც. ქართულ ხელნაწერ ფონდში დაცულია ხელნაწერები, რომლებშიც აღწერილია და ასახული ფლორენცია-ფერარას კრება. ძირითადად ეს ხელნაწერები ანტიკათოლიკური პოლემიკური შინაარსისაა და ყველა მათგანი XVIII ს-ით თარიღდება. უპირველესად უნდა აღინიშნოს თხზულება „ფლორენციის კრება“. შემორჩენილია ხელნაწერის ორი ნუსხა: 1. A-1443 და 2. Q-1391. ფლორენციის კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილებებისა და განხილული თეოლოგიურ-დოგმატური საკითხების საპასუხოდ დაუნერია ბესარიონ ორბელიშვილს „გრდემლი“, როგორც თავად აღნიშნავს შესავალში. ბ. ორბელიშვილის „გრდემლი“ ვრცელი ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულებაა, ტრაქტატია. ის XVIII ს-ის პოლიტიკური და სოციალური შინაარსის ლიტერატურული პროდუქტია. გრდემლის არსობრივ გაგრძელებას წარმოადგენს ანტონ კათალიკოსის „მზამეტყველება“. ანტონ კათალიკოსი „მზამეტყველების“ ანტიკათოლიკურ პოლემიკურ ნაწილს სწორედ ფლორენციის კრების მნიშვნელობის მიმოხილვით იწყებს და ამთავრებს.

საკვანძო სიტყვები: *ფეხახა-ფდოხენციის კიება, „ფდოხენციის კიება“, „გხდემლი“.*

ბ. ორბელიშვილის „გრდემლი“ ვრცელი ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულება, ტრაქტატია. ის XVIII ს-ის პოლიტიკური და სოციალური შინაარსის ლიტერატურული პროდუქტია. ლიტერატურული, კულტურული, სამეცნიერო მიმართულების შემოქმედებითი პროცესები, გარკვეულწილად, დამოკიდებულია ეპოქალურ პროცესებთან, პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ შინაარსთან და კონტექსტთან, რაც ხშირად სხვადასხვა თემატური მიმართულების ჩამოყალიბების მოკარნახეა. ასე შეიქმნა ლიტერატურული ჟანრები სხვადასხვა დროსა და ვითარებაში. ანტიკათოლიკური თხზულებების მომრავლებასაც XVIII ს-ის ქართულ მწერლობაში თავისი იდეოლოგიური და პოლიტიკური საფუძველი ჰქონდა.

XV ს-ში, 1453 წ-ს, ბიზანტიის იმპერია დასრულდა, შესაბამისად, დასრულდა მისი კულტურული და იდეოლოგიური გავლენა დანარჩენ მარლთმადიდებელ სამყაროზე.

ბიზანტიური გავლენების დემონტაჟი შესამჩნევი იყო ბევრად ადრე, როცა დაიწყო იმპერიული ძლიერების რყევა. კოსტანტინეპოლის დაცემა იყო სრულიად ქრისტიანული სამყაროსთვის უდიდესი ტრაგედია, პოლიტიკური გაუგებრობების თუ გარჩევის შედეგი. პოლიტიკური მარცხი ერთი დღის ტრაგიკული დასასრული არაა, მას აქვს წინაპირობები, განვითარების ეტაპი და მიზეზი. კოსტანტინეპოლის დაცემა მოსალოდნელი იყო, თუ გავითვალისწინებთ მაშინდელი თურქეთის იმპერიის მასშტაბების სწრაფ გაფართოებას. 1430 წელს, ფლორენცია-ფერარას კრებამდე ცოტა ხნით ადრე, თურქებმა დაიპყრეს და შესაბამისად, ბიზანტიის იმპერიამ დაკარგა მნიშვნელოვანი ქალაქი – თესალონიკი. თურქეთს უკვე დაპყრობილი აქვს ბიზანტიის მოსაზღვრე ქვეყნები-სერბეთი და ბულგარეთი (XIV ს.-ის ბოლო – XV ს.-ის დასაწყისი), 1396 წელს ძლიერ ჯვაროსნებს ნიკოპოლისთან. ამ დროს ხდება ერთი საყურადღებო ფაქტი, თემურ-ლენგის ჯარი ანკარასთან ამარცხებს ოსმანთა არმიას. ეს მოვლენა სიცოცხლეს უხანგრძლი-

ვებს კოსტანტინოპოლს და შესაბამისად, ბიზანტიის იმპერიას ათეული წლებით და სრულიად ქრისტიანულ სამყაროს კონსოლიდაციის უკანასკნელ შანსს, საშუალებას აძლევს. ერთი რამ ცხადი იყო, კოსტანტინოპოლის მოსალოდნელი ტრაგედიის, საფრთხის ხსნა თურქული აგრესიისგან ბიზანტიის იმპერიის ძალებს აღემატებოდა და კოალიციური ერთობის გარეშე შეუძლებელი იყო. თუმცა საკითხავია, რამდენად შესაძლებელი და სასურველი აღმოჩნდა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქრისტიანული სამყაროსთვის პოლიტიკური თუ უნიტარული ერთობა, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ფლორენციის კრებას წინ უძღვოდა ბაბელისა და კოსტანტინეპოლის კრებები, ანუ შიდა საეკლესიო მსეჯლობა, პოლემიკა არსებულ პრობლემებზე.

როგორც ცნობილია, ეს კრება ჩატარდა ეტაპობრივად – 1438-39 წლებში ფერარაში, 1439-1442 წლებში ფლორენციაში და დასრულდა რომში 1442-1445 წლებში. როგორც არაერთი მკვლევარი (ი. უშიკიშვილი, ე. მამისთვალაშვილი, ა.პოგოდინი და სხვა) [10, გვ. 18; 4, გვ. 251; 7, გვ. 20] აღნიშნავს: „ფლორენციის კრების შესახებ წყაროები არც ისე ბევრია. ფერარა-ფლორენციის კრების ქმედებები, რომელიც ლათინურ და ბერძნულ ენაზე მიმდინარეობდა – დაკარგულია“ [7, გვ. 20]. მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე კრებას ესწრებოდნენ როგორც ყოვლად უსამღვდელოესნი, ისე მაღალი საერო იერარქიის პირნიც. დაკარგული თუ დამალული წყაროები სხვადასხვაგვარი მსჯელობისა და ვარაუდის საფუძველს იძლევა. ფაქტია, საეკლესიო კრებაზე მსჯელობის ძირითადი თემა – თეოლოგიურ-დოგმატური საკითხები – არსებული პოლიტიკური მოცემულობის სარჩული იყო.

ქართულ ხელნაწერ ფონდში დაცულია ხელნაწერები, რომლებშიც აღწერილია და ასახული ფლორენცია-ფერარას კრება. ძირითადად ეს ხელნაწერები ანტიკათოლიკური პოლემიკური შინაარსისაა და ყველა მათგანი XVIII ს-ით თარიღდება, მანამდე ქართულ მწერლობაში ანტიპაპისტური შინაარსის ერთი ნათარგმნი თხზულების – ევსტრატი ნიკიელის „მოსაჯენებელი შემოკლებული, თუ ოდეს ჰრომნი და

ეკლესია მათი, და რაღსთვს საღმრთოთა აღმოსავლისა ეკლესიათაგან განიჭრნეს“ – ჩანს. თხზულება დაცულია არსენ ვაჩეს-ძე-ს დოგმატიკონში, რომელიც XII-XIII სს.-ს განეკუთვნება. კ.კეკელიძე კი მიიჩნევდა, რომ აღნიშნული თხზულება მოგვიანებით უნდა დაემატებინათ ხელნაწერისთვის. რატომ თვლის კ. კეკელიძე, რომ ევსტათი ნიკიელის თხზულება დოგმატიკურ-პოლემიკურ კრებულს შემდეგ უნდა დართვოდა, გაურკვეველია. აქ მინიშნებაც კი არ არის აღნიშნულ კრებაზე. გვიანი შუა საუკუნეების ქართულ მწერლობაში ანტიპაპისტური განწყობა განსაკუთრებით თვალშისაცემია.

ფლორენციის შეუმგარი თანხმობა და კოსტანტინეპოლის ტრაგედია აისახა ყველა მართლმადიდებელი სახელმწიფოს მომავალზე პოზიტიური და ნეგატიური შედეგებით. საქართველოსთვის ეს შედეგი იყო ტრაგიკული, მოგეხსენებათ, XV ს-ში, 1490 წელს, ფერარას კრების შემდგომ საქართველოს სახელმწიფოს რღვევა ოფიციალურად გაფორმდა და ის ოთხ სახელმწიფო ერთეულად – ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებად და სამცხე-ჯავახეთის სამთავროდ – დაიშალა. საქართველო დარჩა პოლიტიკური და სტრატეგიული პარტნიორის გარეშე მუსლიმანურ სახელმწიფოთა ალყაში. გადარჩენის გზა გადიოდა ან ჩრდილოეთისკენ, ან დასავლეთისკენ. ამან მოამძლავრა და მოამრავლა ჩვენში დასავლეთის მისიონერული შემოდინება.

პრობლემის არსი არა მხოლოდ სახელმწიფოს პოლიტიკურ კრიზისშია, არამედ კონკრეტული პრობლემის მასშტაბებში. როცა აღარ არსებობს საქართველოს პირველი პოლიტიკური და იდეოლოგიური მოკავშირე – ბიზანტია, როცა ეკონომიკურ-სოციალურ სივრცეში მსოფლიო უახლოვდება ახალ ფორმაციას – კაპიტალიზმს, ასევე ევროპა ხდება პოლიტიკური მოკარნახე მსოფლიო წესრიგის, სახელმწიფოთა გეოსტრატეგიული დატვირთვა, მნიშვნელობა სხვაგვარი ყურადღების არეალში ექცევა, სხვადასხვაგვარი დისკუსიის, განსჯის, მიღწეული შედეგებისა და მიზნების გადასინჯვის მიზეზი ხდება. იწყება გავლენების გაფართოება, პოლიტიკურ-ეკონომიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო ურთიერთობების

ახალ სტანდარტზე აყვანა, ახალი მეთოდების, სტრატეგიის, აქტივობების ჩამოყალიბება.

დასავლეთის დაინტერესება საქართველოში და ამიერკავკასიით გაცილებით ადრე, XIII ს-დან ცხოველდება და მისი მასშტაბები ფართოვდება შემდგომ საუკუნეებში. XVII საუკუნე კათოლიციზმის ზეობის ხანა იყო საქართველოში, მომრავლდა კათოლიკე მრევლი და ვიზიტორი, რასაც ხაზგასმით აღნიშნავს მიხეილ თამარაშვილიც [3, გვ. 297]. არსებული პოლიტიკური კრიზისი მისი პროგრესირების ნაყოფიერ საფუძველს ქმნიდა, ამას ემატებოდა ევროპული კაპიტალის შემოდინება მისიონერული მოღვაწეობის გასაძლიერებლად. საქართველო მათ მოსვლაში ურჯულო მტრების წინააღმდეგ მოკავშირე სტატეგიულ პარტნიორს ხედავდა, დასავლელი მისიონერების, მათი მომყოლ მოგზაურებისთვის კი ეს იყო მზარდი ეკონომიკური პროცესებისთვის საჭირო ბაზრისკენ მიმავალი მოკლე, იაფი და შედარებით უსაფრთხო გზა. ევროპელი მისიონერები, მოგზაურები ან ადგილზე, საქართველოში, სწავლობდნენ ქართულს, ან უკვე ქართული ენის ცოდნით ჩამოდიოდნენ. ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქცია კი იყო ადგილობრივი მოსახლეობიდან შეერჩიათ და მოემზადებინათ კადრები, რომლებიც შემდგომში მათი საქმის გამგრძელებლები იქნებოდნენ, რაც ადგილობრივ მოსახლეობაში გაზრდიდა, აამაღლებდა ნდობას ახალი იდეოლოგიის, პოლიტიკური მიმართულების მიმართ [6, გვ. 135]. ოპონენტი მხარეების ერთ-ერთი მთავარი „იარაღი“, „ძალა“ არის მასების ინფორმირება, იდეოლოგიური მობილიზება ანუ მოსახლეობის სოლიდური ნაწილის „თანადგომა, თანამზრახველობა“, ამისთვის უმოკლესი გზა, განსაკუთრებით შუა საუკუნეებში, ერთმორწუნე მრევლის მომრავლებაზე გადიოდა.

დაიწყო და მომრავლდა კათოლიკური შინაარსის ლიტერატურა ბეჭდური და ხელნაწერი წიგნების სახით. ქართულ ხელნაწერ ფონდებში ინახება პაპისტური შინაარსის-ლიტურგიკული, ბიბლიოლოგიური, თეოლოგიური და სხვა-უამრავი ლიტერატურა (მისხალი, ტიბიკონი, ლოცვანი, გალობანი, სახარება, საკითხავები ბიბლიიდან, ჰომილეტიკური კრებული,

კატეხიზმო, კონდაკი, ქადაგებანი და სხვა). მისიონერთა მოღვაწეობამ ქართულ მწერლობაზე გავლენა ვერ მოახდინა, თუ არ ჩავთვლით სულხან-საბას „სამოთხის კარს“. სხვა ორიგინალური კათოლიკური შინაარსის თხზულება ქართულად არ დაწერილა. სულხან-საბა ორბელიანს თავის „სიტყვის კონაში“ შეუტანია ერთი კათოლიკური დოგმატის განმარტება, „განსანმედელი რომელ არს სალხინებელი, სადა არს მონაწულთა, ცოდვილთა სულთა სამყოფი“ [8, გვ. 139] სულხან-საბას, როგორც იმ დროს მოღვაწე სხვა ელიტარული ფიგურებს, საინტერესო პოლიტიკური ბიოგრაფია ჰქონდათ. მათი გადაწყვეტილებები დღესაც საკამათოა, ეს იყო ქეშმარიტი რწმენა თუ სავალდებულო პოლიტიკური ხარკი.

გარდა ამისა, აღსანიშნავია ერთი დეტალიც, ხელნაწერი, მაშინ, როცა არ იყო მედია საშუალებები, საზოგადოებასთან კომუნიკაციის ერთ-ერთი საშუალება იყო. საზოგადოება შედგება სხვადასხვა სოციალური ფენის, იერარქიული სტატუსისა და პოლიტიკური გემოვნების ადამიანებისგან, ასევე ადგილობრივი მოსახლეობის გარდა ქვეყანაში დროებით ჩამოსული სტუმრებისაგან. მწერლის საუბრის ადრესატი იყო არა მარტო მისი ლიტერატურული ოპონენტი, არამედ საზოგადოება, ამიტომაც თხზულების დაწერისას ავტორი ითვალისწინებდა ჭრელი საზოგადოების განსხვავებულ გემოვნებასა და პრეტენზიებს და ის ცდილობდა, თხზულებაში ყველა სიტყვა, ფრაზა, მოსაზრება, არგუმენტი ყოფილიყო რაფინირებული, კორექტული, აკადემიური. ამ კონტექსტში საინტერესოა ანტონ კათალიკოსის მოსაზრება. ის „წყობილსიტყვაობაში“ წერდა: „არ მომწყინდება თქუენთან საუბარი, ჰოი ქართველნო, სიბრძნის შემყვარებელნო! ვალდებულება მაქვს ნიჭად თქვენს მიმართ – შრომად, საუბრად, წერად...“ [2, გვ. 287]

საომარ ვითარებას ახასიათებს ერთი სირთულე, მოსახლეობას ზუსტად უნდა აუხსნა გარდაუვალი მსხვერპლის – ოჯახის წევრის, ძმის, ქმრის, შვილის, ნათესავის, მეგობრის, მეზობლის და ა. შ. – მოსალოდნელი გარდაცვალების მიზეზი, მიზანი და ისტორიული მნიშვნელობა. თუმცა ქართველები,

როგორც თ. კრუსინსკი წერდა „მუდამ იჩენენ პირმტკიცობას, მტერთა ზედა ერთობას... ერთსულოვნებას მაშინ იჩენენ, როცა საქმე ქვეყნის დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას ეხება“ [5, გვ. 13]. ამიტომაც უფრო რთული ასახსნელია საზოგადოებისთვის ის საფრთხე და აქედან გამომდინარე მოსალოდნელი შედეგი, რომელიც ქართულ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ სივრცეში შემოდის სრული ჰუმანურობით, ლიბერალური იდეოლოგიით, ყოველგვარი ძალმომრეობის გარეშე. სწორედ ეს გახდა ქართულ მწერლობაში ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულებების მომრავლების მიზეზი.

უპირველესად უნდა აღინიშნოს თხზულება „ფლორენციის კრება“. ეს თხზულება არ არის პოლემიკური შინაარსის, ის კრების დეტალურ აღწერას წარმოადგენს და სულთან მურადის, ბიზანტიის იმპერატორის იოანე პალეოლოგოსის და რომის პაპის ევგენი IV-ის პერიოდს ასახავს. არაფერია ნათქვამი მიღებულ გადაწყვეტილებაზეც, მხოლოდ აღნიშნულია, რომ „არა შეერთდენ ეკლესიისანი ამათ თანა, არამედ არა ენებათ ერთობა მათ თანა და შეიქმნა განყოფილება ურთიერთას“ [13, 10r] და ბერძნები იმედგაცრუებულნი დაბრუნდნენ კოსტანტინეპოლში. თხზულება, შინაარსიის მიუხედავად, არსობრივად, თემატურად და იდეოლოგიურად ახლოსაა ანტიკათოლიკური განწყობის ლიტერატურასთან. შემორჩენილია მისი ორი ნუსხა: 1. A-1443 და 2. Q-1391. თხზულება გამოცემული არაა, ის დამუშავებული, მომზადებული და გადაცემულია გამოსაცემად ჩემ მიერ. ორივე ხელნაწერი თარიღდება მე-18 საუკუნით და წარმოადგენს ცალკე თხზულებას. ორივე ხელნაწერი შესრულებულია მხედრულით. თხზულების ავტორი ან ჩამწერი შესაძლოა იყოს ვინმე ევგენიოსი, თხზულებაში არის ერთი ფრაზა: „ევგენიოს, მონა ღვთისა, ამის საქმისათვის ვწერ, რათა მტკიცედ იყოს, დიდსა ღმერთსა ქვშმარიტად ვმადლობდეთ“ [13, 10v; 14, 6v]. გაურკვევლია, ეს ვინმე „ევგენიოსი“ ესწრებოდა კრებას, თუ შემდეგ მონათხრობის ან წყაროების საფუძველზე აღწერა კრების მიმდინარეობა. ტექსტი უნდა იყოს თარგმნილი ბერძნულიდან მოგვიანებით, რადგან ორივე ხელნაწერში კოსტანტინეპოლი მოხსენი-

ებულია სტამბოლად: „ვიდრე ვენედიკამდის და შეწევნასაც, ვიდრემდის სტამბოლსა მიბრძანდეთ“ [13, 8v; 14, 51v], ეს კი 1453 წლამდე შეუძლებელი იყო, ოფიციალურად სახელიც ქალაქისთვის კოსტანტინეპოლის დაცემისთანავე არ შეუცვლიათ, ამდენად თხზულება ცოტა მოგვიანებით უნდა თარგმნილიყო.

A-1443 ხელნაწერი სრულყოფილია, მინაწერის მიხედვით ხელნაწერი ეკუთვნოდა იერონიმე ალექსიევს: „‘–““ ესე ეკუთვნის კოლლუესკი სეკრეტარს იერონიმე ალექსიევს [13, 1r]. ხელნაწერის ყდაზე არის მინაწერი: „არქიმანდრიტის ტარასისა, პაპიჩემის ნაწერი მე მეკუთვნის“ [13, ხელნაწერის ყდა]. ამ მინაწერის მიხედვით ხელნაწერი ეკუთვნოდა ტარასი არქიმანდრიტის პაპას. ტარასი იყო ცნობილი მნიგნობრების ოჯახიდან, მათ შორის იყო ალექსი მესხიშვილი და თელავის აკადემიის რექტორი დავითი.

ხელნაწერს აქვს წინასწარმეტყველური შინაარსის მინაწერიც: [ამონარიდი ტექსტიდან იხილეთ დანართი 1]. ტექსტი შეიცავს იმ შედეგების შეხსენებას ან ერთგვარ გაფრთხილებას, რაც მოჰყვებოდა თურქთა მოსალოდნელ ექსპანსიას.

ხელნაწერის 1r-ზე არის შვიდი საეკლესიო კრების ცხრილი, თუ სად, როდის ჩატარდა კრება, ვინ იყო ხელმწიფე, პაპა, პატრიარქები, რომელი მწვალებლობის წინააღმდეგ იყო კრება მოწვეული, რამდენი მამა ესწრებოდა და რამდენი კანონი იქნა მიღებული. ცხრილში არის გარკვეული უზუსტობა მსოფლიო კრებების თარიღებთან დაკავშირებით.

მეორე ნუსხა, Q-1391, თავ-ბოლო ნაკლულია. ხელნაწერის ის ნაწილი, სადაც საუბარია კრების დანყებასა და ფინალურ ნაწილზე, დაკარგულია. ხელნაწერის თანადროული პაგინაციის მიხედვით, რომელიც შემორჩენილია ზედა მარჯვენა კუთხეში, არაბული ასოებით „6“ [14, 1r], მას დასაწყისში აკლია ხუთი ფურცელი. ხელნაწერი შეცავს 61 ფურცელს, სავარაუდოდ, ბოლოშიც უნდა აკლდეს 5 ფურცელი. დასახელებულ ხელნაწერებში არაფერია ნათქვამი მთარგმნელზე, გადამწერსა და გადაწერის ადგილზე.

ფლორენციის კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილებებისა და განხილული თეოლოგიურ-დოგმატური საკითხების საპასუხოდ დაუნერია ბესარიონ ორბელიშვილს „გრდემლიც“, როგორც თვითონაც ამბობს; „ამათ ყოველთათვის სიტყვსაგებად თითოეულად ქუცმორე ურცელესად აღვწერიეს, რომელი ცხადად საცნაურ ჰყოფს ყოველსავე“. [12, 14v] დღემდე გამოცემულია ერთი ხელნაწერის S-3269-ში დაცული ტექსტი. ეს არ არის აკადემიური გამოცემა, კრიტიკული ტექსტი. არსებობს თხზულების 12 ნუსხა. ჩვენ სტატიაში ვისარგებლეთ A-119-ით, რომელიც გადაწერა ტიმოთე გაბაშვილმა და რომელსაც მ. ქავთრია მიიჩნევდა ვრცელ ავტოგრაფიულ ნუსხად. როგორც აღვნიშნეთ, ფლორენციის კრების აქტების მხოლოდ მცირე ნაწილია შემორჩენილი, ბესარიონი კი თხზულებაში ასახელებს არსებულ „ვრცელ და უნაკლულო მოსახსენებელს“ და დეტალურად პასუხობს ოპონენტებს: [იხილეთ დანართი 2]. სამწუხაროდ, დღეს არსებულ ქართულ წერილობით წყაროებში ბესარიონის დასახელებული ცნობები არ იძებნება.

ფლორენციის კრებაზე, პოლიტიკური ქვეტექსტის მიუხედავად, სწორედ თეოლოგიური შინაარსის კამათი წარმართა და ბესარიონს განხილულ თეოლოგიურ-დოგმატურ საკითხებზე შესაძლოა ნაკლები უზუსტობა მოსდიოდა, მაგრამ საკამათოა ერთი ისტორიული ფაქტია, ის აღნიშნავს, რომ „ხოლო აღმოსავლეთისა ეკლესიანი და ოთხნივე საპატრიაქონი, დიდი რუსეთი და ჩუენ ქართველნი მასვე და ერთსა სარწმუნოებასა ზედა ვჰგიეთ შეურყეველსა და შეუცვალებელსა მოციქულთა მართლმოცემულსა და შვიდთა მსოფლოთა კრებათა მიერ დამტკიცებულსა“ [12, 14v-15r]. ბესარიონის აზრით, უნias „შეურყეველი“ წინააღმდეგობა გაუწია ოთხმა ეკლესიამ, მათ შორის რუსეთმაც. საკამათო სწორედ „დიდი რუსეთის“ „პრინციპული“ პოზიციის ხაზგასმია აღნიშნულ კრებაზე, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ თხზულება XVIII ს-შია დაწერილი, როცა მუსლიმანურ ალყაში მოცეული საქართველო „დიდი რუსეთის“ იმედად რჩებოდა. „გრდემლი“ 38 თავისგან შედგება, პირველი თავი, ანუ შესავალი არის იმ მიზეზთა ახსნა, რამაც აიძულა დუმილის დარღვევა. შესავალში

ის იხსენებს შვიდ საეკლესიო კრებას და მათი მოწვევის მიზნებს და ფლორენციის კრებას მერვე საეკლესიო კრებას უწოდებს. ამდენად მისთვის დასავლეთის ეკლესიის საფრთხე იმ ერეტიკოსთა საფრთხეს უტოლდება, რაც შვიდი საეკლესიო კრების მიზეზი გახდა. სწორედ ამ კრებებზე მიღებული დოგმების უგულებელყოფაში დებს ბრალს ის პაპისტებს. ბესარიონს ძირითადი არგუმენტები მოჰყავს წმინდა წრილებიდან. ფლორენციის კრებაზე შეკრებილნიც ბიბლიური ციტატებით ამყარებდნენ თავიანთ მოსაზრებებს. თუმცა, ზოგჯერ მისი არგუმენტაცია არასერიოზულია, მაგალითად ის აღნიშნავს, რომ ლათინებს ახასიათებთ პირუტყვის, განსაკუთრებით ძაღლის შეყვანა ტაძარში და ამის დამადასტურებლად იშველიებს ფრაზას „მსმენია“: „ესე ყოველივე მსმენია და მრავალთა თვალით მხილველთა და სარწმუნოთა კაცთა მიერ უწყებულ არს ჩემდა“ [12, 183r] და ოპონენტებს მეექვსე კრების გადაწყვეტილებით პასუხობს „ხოლო მეექვსის კრებისა კანონთა შინა მოიხსენებს ესრეთ, ვითარმედ დაღაცათუ ძნელ არს და უკადრებელ სახლთა მიმართ ღმრთისათა შესლვა პირუტყვთა“ [12, 183r]. ამგვარი საკითხი ვერ იქნებოდა ფლორენციის კრების განსახილველი, იქ, სავარაუდოდ, ასეთ დეტალებზე ვერავინ მოიცილიდა და არც თავად ბესარიონი იყო ბრიყვი მსგავსი არგუმენტებით ემსჯელა, მაგრამ როგორც აღვნიშნეთ, პოლემიკოსის ადრესატი იყო მისი ლიტერატურული ოპონენტიც და მის აუდიტორიას შეადგენს ე.წ. უბრალო საზოგადოებაც, რომელსაც ცოტა „პოპულისტური“ თხრობაც ხიბლავს.

ბესარიონ ორბელიშვილის თხზულება კი, როგორც თვითონაც ამბობს, წარმოადგენს პასუხს კრებაზე მიღებულ გადაწყვეტილებებზე: „ამ ყველაფერზე პასუხი დეტალურად აღვწერე, რომელიც ცხადად გახდის ყოველსავეს“ [12, 14v]. ანუ ბესარიონი აღწერს არა კრების დეტალებს, არამედ მის არსობრივ ნაწილს. ცნობილია, რომ ფლორენციის კრების აქტების მხოლოდ მცირე ნაწილია შემორჩენილი, ამდენად უცნობია, რომელ წყაროზე დაყრდნობით გასცა მან პასუხი პაპისტებს, რას გულისხმობდა, როცა წერდა „ვითარცა წერილ არს

მაშინდელთა მოსახსენებელთა შინა ვრცელად“ [12, 12v], თუ მისი საინფორმაციო საყრდენი მხოლოდ პადრე ფრანჩისკო ბოლონიელი იყო, ან ბესარიონი ინფორმაციით დამკვეთმა მოამარაგა, რადგან ის წერს: „ნებით არა აღვსწერეთ...“ [12, 12v], ვისი ნება იყო ტრაქტატის შექმნა, უცნობია, იქნებ ეს „ნება“ მრევლის წინაშე ვალდებულება იყო, რადგან ამ დროს ბესარიონი ავტორიტეტული საეკლესიო მოღვაწე და დიდი მნიშვნელობისა და ის შემდგომ ქართული ეკლესიის მწყემსმთავარიც გახდება, ფაქტი კი ისაა, გრდემლი როგორც წყარო, თუ რა შინაარსის თეოლოგიური, დოგმატური დისკუსია მიმდინარეობა ე.წ. მერვე – ფლორენციის – კრებაზე, წყაროთმცოდნეობითი მნიშვნელობისაა.

„გრდემლი“ 38 თავისგან შედგება, პირველი თავი, ანუ შესავალი არის იმ მიზეზთა ახსნა, რამაც აიძულა ავტორს დუმილის დარღვევა. შესავალში ის ახსენებს შვიდ საეკლესიო კრებას, მათი მოწვევის მიზეზებსა და ფლორენციის კრებას მერვე საეკლესიო კრებას უწოდებს. ამდენად, მისთვის დასავლეთის ეკლესიასთან უნია შვიდ საეკლესიო კრებაზე დაგმობილ ერეტიკოსთა საფრთხეს უტოლდება. სწორედ ამ კრებებზე მიღებული დოგმების უგულებელყოფაში დებს ბრალს ის პაპისტებს. ბესარიონის თხზულება სწრაფად გადაინერა და დღეს ჩვენამდე მოღწეულია მისი თორმეტი ნუსხა.

„გრდემლი“ არსობროვ გაგრძელებას წარმოადგენს ანტონ კათალიკოსის *მზამეცყვერება* – აქ მე-3 თავში ცალკე, მე-17 ნაწილად, არის გამოყოფილი ლათინთა მიმართ პასუხი. ძირითადად ეს შეეხება წმინდა ზიარების საიდუმლოს. ანტონი არგუმენტაციისთვის წმინდა წერილებიდან იყენებს იმავე თავებს, რომელსაც ბესარიონ ორბელიშვილი: ანტონი: „მიიღეთ და ჰსჭამეთ ესე არს ჯორცი ჩემი, ამას ჰყოფდეთ მოსახსენებელად ჩემდა, და მოილო სასუმელი და ჰმადლობდა და მისცა მათ და ჰთქუა: ჰსუთ ამისგან ყოველთა ესე არს სიხლი ჩემი ახლისა აღთქუმისა“ (მათე 26, 26-28) [1, გვ. 524], ბესარიონი: „მიიღეთ და ჰჭამეთ ესე არს „ჯორცი ჩუენი თქუენტვს განტეხილი მისატევებელად ცოდვათა, მერმე მოილო სასუმელი და აკურთხა და მისცა მათ და თქუა: სუთ ამისგან

ყოველთა, ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა აღთქუმისა“ (მათე 26, 26) [12, 148r]; ანტონი: „მოვედით და ჭამეთ პური ჩემი და სუთ ღვინო, რომელი განგიზადეთ თქვენ“ (წიგნი იგავთა 9,1) [1, გვ. 524], ბესარიონი: „სიბრძნემან იშენა თავისა თვისისა სახლი და ქუცზე შეუდგნა მას შვიდნი სუეტნი და დაუკლა თვისი იგი საკლველი და განაზავა ტაკუკთა თვისი იგი ღვინო და განუშადა თვისი იგი ტაბლა და წარავლინა თვისნი მონანი მოწოდებად მალლითა ქადაგებითა ტაკუკთა მათ ზედა და ჰქუა: მოვედით, და ჭამეთ პური ჩუჭნი და სუთ ღვინო, რომელი განგიზადე და დაუტევეთ უგუნურებად და სცხონდეთ“ (წიგნი იგავთა 9,1) [12, 144v]; ანტონი: „უკეთუ არა ჰსჭამოთ ჯორცი ძისა კაცისა და ჰსუათ სისხლი მისი, არა გაქუნდეს ცხოვრებად თავთა შორის თქვენთა; ხოლო რომელი ჰსჭამდეს ჯორცსა ჩემსა იგი ჩემთა დადგრომილ-არს და მე მისთანა“ (იოანე 6, 53-56) [1, გვ. 524]; ბესარიონი: „ამენ, ამენ გეტყვ თქვენ: უკეთუ არა სჭამოთ ჯორცი ძისა კაცისა და სუათ სისხლი მისი, არა გაქუნდეს ცხოვრებად თავთა შორის თქვენთა, ხოლო რომელი ჭამდეს ჯორცსა ჩუენსა და სუმიდეს სისხლსა ჩუენსა, აქუნდეს ცხოვრებად საუკუნო და მე აღვადგინო უკანასკნელსა მას დღესა, რამეთუ ჯორცი ჩუენი ქეშმარიტი საჭმელი არს, და სისხლი ჩემი ქეშმარიტი სასუმელი არს. და რომელი ჭამდეს ჯორცსა ჩუენსა და სუმიდეს სისხლსა ჩუენსა, იგი ჩემთა დადგრომილ არს, და მე მისთა“ (იოანე 6, 53) [12, 148v]; ანტონი: „გამო-ღაი-ცადენ კაცმან თავი თვისი და ესრეთ პურისა მისგანი ჰსჭამენ და სასმელისა მისგანი ჰსუნ“ (ა კორინთელთა, 11, 28) [1, გვ. 524], ბესარიონი: „გამო-ღაი-ცადენო კაცად კაცადმან თავი თვისი და ესრეთ პურისა მისგან ჭამეონ და სასუმლისა მისგანი სუნ“ (I კორინთელთა, 11, 27) [12, 154r]. ანტონ კათალიკოსი „მზამეტყველების“ ანტიკათოლიკურ პოლემიკურ ნაწილს სწორედ ფლორენციის კრების მნიშვნელობის მიმოხილვით იწყებს და ამთავრებს.

შუა საუკუნეებში და შემდგომ პერიოდშიც შესაძლოა, საკამათო ან მისაღები იყო დასავლური პოლიტიკური ღირებულებები, მაგრამ ის, რაც საფრთხეს უქმნიდა ქართულ კულტურულ ფასეულობებსა და ერის თვითმყოფადობას უყურადღე-

ბოდ არ და ვერ დარჩებოდა ქართველი მოღვაწეების მხრიდან. კ. კეკელიძე აღნიშნავდა, ბ. ორბელიშვილს „გრდემლი“ დაუნერია იმ დროს თბილისში მყოფ ლათინთა მოძღვრის ფრანცისკო ბოლონიელის კაფუცინის დახმარებით, მსგავსი მოსაზრება ჰქონდა პ. კარბელაშვილსაც, ეს კი ადასტურებს განსხვავებული შეხედულებების ოპონენტთა ჯანსაღ პოლემიკას და როგორც ერთმანეთის კულტურული ღირებულებების პატივისცემას, ასევე პრობლემის აღიარებასაც. მ. ქავთარია აღნიშნავს: „იგი (იგულისხმება ანტიკათოლიკური თხზულება „გრდემლი“ და გარეჯში შექმნილი ლიტერატურა) უაღრესად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობის თხზულებაა, რომელმაც შეასრულა თვალსაჩინო როლი ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორიაში და ეროვნული თვითშეგნების დაცვა-განვითარების საქმეში“. [11, გვ. 111] ფაქტია, ფლორენციის კრება იყო უმნიშვნელოვანესი მოვლენა არა მარტო ქრისტიანული სამყაროსთვის, მან შეცვალა მსოფლიოს პოლიტიკური წესრიგი, მათ შორის საქართველოსიც. ეს აისახა ქართულ რეალობაზეც და ლიტერატულ ცხოვრებაზეც.

დანართი

1. „ქ. ესენი ესრეთ ეწერა დიდის კოსტანტინეს საფლავზე, რომელიცა თარგმნა ამა სასოებისა პატრიარქის კოსტანტინეპოლისა მასწავლელმან. პირველსა ინდიკტიონსა მეფობა ისმაელისი, რომელ არს მოჰმედ, უნდა რომე დათრგუნოს ნათესავი პალეოლოღოსი და დაიპყრას შვიდნი სამთავრონი და იმეფოს იმან გარეთ ნათეავნი დიდ ფრიად, დათრგუნოს და ჭალაკნი აღაოჭროს, ვიდრე ექსინო პონტომდე და რვას ინდიკტიონსა მრავალი საზღვარი იპყრას, პელოპონისი დაიპყრას და ცხრას ინდიკტიონსა სამხრეთის კერძო აღილაშქროს და ათას ინდიკტიონს დაიპყრას დაღმატელნი და ებრძოლნენ დიდად და რომელთამე ავნებს და მსგავსნი სიმრავლითა, ვითა ფურცელნი გამრავლდეს ზღვასა ზედან და ჯმელითაც იბრძოლონ და ისმაილნი დათრგუნოს და ამათგანმა იმეფოს მცირედ ჟამ და ეგრეთვე წითელმან ნათესავმან ყოვლითა ძალითა მისითა ისმაილი დათრგუნოს და ის შვიდნი სამთავრონი ამათ დაიპყრან მისის შემკობილებითა, მაშინ შეიქმნას ბრძოლა ფრიად დიდ

დიდი, ვიდრე მეხუთედ ჟამადმდე და ჯმა ისმეს სამგზის: „დეგით, დეგით შიშით“ და მსწრაფლ მოხედეთ მარჯვნივ კერძო და პოოთ კაცი შვენიერი, საკვირველი, რომელი ესე მიიღეთ, ჩვენთაგანი არს, ეს იჩინეთ მეუფედ და ამას რა მიიღებთ ნებასა ჩემსა იქმთ.

ქ. ჟამსა კოსტანტინეს მეფობისასა, რომელიცა ესე ზემორები აღიწერა საფლავსა მისსა მეფობადმდე იოანე პალეოლოღოსა, რომელნი თარგმნა ბერძენმა გენადიოს, არს წელნი ქრისტეს აქეთ ათას ას ერთი. და ქრისტეს აქეთ მიცვალებადმე კოსტანტინესა წელნი სამას ოცდაცხრა“ [13, 10v].

2. „ოდეს მეფჳ იგი ბერძენთა და პატრიარქი კოსტანტინე-პოლისა წარვიდა, ეს იტალიას დასავლეთისა მყოფთა და პაპასა, რადთა თანა შემწე ეყვნეს მტერთა ზედა, ხოლო მათ ღქუეს, რადთა სარწმუნოებად პირველი უარყონ და აღიარონ სარწმუნოებად მათი და მაშინლა შეეწივნენ მტერთა ზედა.

ხოლო ბერძენთა არა თავს იდვეს ესე, არამედ აღირჩიეს სიკუდილი, ვიდრე იოტა ერთი არა რქად ერთი სარწმუნოებისაგან მამათა მიერ მოცემულსა შეცვალებად და დაკლებად ანუ შემატებად და ესრეთ განიყარნეს და განეშორნეს ურთიერთარს ბერძენნი და ჰრომნი, ვითარცა წერილ არს მაშინდელთა მოსაჯსენებელთა შინა ვრცელად და უნაკლულიოდ, ხოლო ჩუენ ნებსით არა აღვსწერეთ, რადთა არა სიმრავლე წერილისა იქმნას.

მაშინ შეკრიბეს ერთად დასავლეთისა იგი კერძონი და ქმნეს კრებდ ფილორენციას და უწოდეს მერვედ კრებად და დაჯსნეს წესნი და კანონი მოციქულთანი და მამათა მიერ მოცემულნი საზღუარნი და ყოველივე წინააღმდგომი თქვეს და ქმნეს და ვითარცა ენებათ, ეგრეთ დაამტკიცეს.

ა რამეთუ პაპა ჰრომისა ნებითა მათითა თვნიერ კანონისა აღამაღლნეს უმეტეს ყოველთა პატრიქთა და ღვთის მაგიერად და მეორედ ქრისტედ აღიარეს ქუეყანასა ზედა; ბ მერმე წმიდისა და თაყუანისაცემელისა სამებისა შორის თქუქს შერევნა და სული წმიდა მამისა და ძისაგან გამოსვლით აღიარეს, რომელი ესე უცხო არს ქადაგებისაგან წმიდათა მოციქულთასა და ღმერთშემოსლთა მამათასა, რამეთუ არა ოდეს თქმულ არს ესე სარწმუნოებად არცა ერთსა კრებათა შინა, არცა ვის ერთსა წარმართთაგანსა უკადრებიეს ესრეთ თქმად, ვითარცა იგინი აღიარებენ; გ მერმე წმიდად ნათლისღებად, რომელი წმიდათა მოციქულთა და წმიდათა კრებათა განგვიწესეს სამგზის წყალთა შინა დაფლვითა და მიერ აღმოშობილთა სახლსა ზედა წმიდისა სამებისასა. ესე აღიღეს და მცირედისა წყლისა შეხებითა განაწესეს ნათლისღება მღდელთა მიერ, გინა ერისკაც-

თა ანუ დედაკაცთა მიერ; **დ** მერმე წმიდისად ჟამის-წირვისა საიდუმლო უფოვართა სეფითა შეწირვა დღესა შინა ერთსა ერთისა მღდლისა მიერ მრავალგზის წირვა და საეროთა სახლითა შინა უეკლესიოდ განაწესეს; **ე** მერმე ზიარებად ერისკაცთა სხვითა სეფისკურითა, რომლითა დიდებულნი ჟამად არა ეზიარებიან და სხვითა ლიტონითა ღვინითა, რომელი არა მიახლებულ არს ტრაპეზსა, მით ზიარებად განუწესნეს და ჩვილთა ყრმათა, ვიდრე ათხუთმეტ წლამდე ჟამად არა აზიარებენ; **ვ** მერმე განჰყუჭს ჯოჯოხეთი და სხუად სხუად რიგად თქვეს, ერთსა მას საუკუნო უწოდეს, რომელსა შინა შთასრულნი ვერა რომლითა ღონითა, ვერცა ხუაიშნითა წმიდათაჲთა, ვერცა აქედგან მოწმარებითა, ვერცა რაჲსა ლხინებასა ჰპოებენ და ერთი სხუად არსო ცეცხლისა სატანჯველიო, რომელსა შინა მოსავნი ჰაპისანი შევლენ მცირედ ჟამად და ადრე განწმედილნი გამოვლენო; **ზ** ხოლო ლოცვა და საეკლესიო განწესებული ფსალმუნებად სრულიად აღწოცეს ეკლესიით და წმიდათა მამათა მიერ განწესებული აღიღეს და თვინიერ წირვისა არღარა არს ეკლესიათა მათთა შინა, არცა ფსალმუნებად, არცა საგალობელი, არცა ღამისთევა; **ც** და ვითარცა ენებოს და ვითარცა დახუდეს, ეგრეთ აღმართებენ საკურთხეველთა არა აღმოსავალით განწესებისაებრ წმიდათა მოციქულთასა, არამედ გინათუ დასავლეთით კერძო, ანუ სამხრეთით, ანუ ჩრდილოეთით; **თ** ხოლო მარხვათა სრულიად დაწსნეს და მოსპეს და არღარა არს მათ შორის მარხვა ერისკაცთა, არცაღა სამღდელოთა კაცთა შორის, თვინიერ მცირედთა მონაზონთა გარეშე და მათცა უკეთუ იმარხონ თვინიერ ჯორცისა არა რაჲსა სხუასა იმარხუვენ, არამედ უკრძალველად ყოველსავე იწუმევენ და ურიდად ჭამენ; **ი** ხოლო ოთხშაბათსა ჟამადვე არა იმარხუვენ. რომელი განგვიწესეს წმიდათა მოციქულთა და ღმერთშემოსილთა მამათა და მისდა ნაცვლად შობისა იმარხუვენ, რომელი არა ოდეს მოცემულ არს ესე ჩუენდა, თვინიერ ერთისა მის დღისა; **ია** ხოლო დედათა მათთა ჟამსა წიდოვანებისასა და ოდესცა საწოლითა ქმართა მათ თანაშეყოფილ იყვნენ, საკურთხეველთა აღიყვანენ და ზიარებადცა მისცემენ; **იბ** და ყოველი ერი ოდეს შევიდეს ეკლესიად დიდი, გინათუ მცირე მამანი, გინათუ დედანი თანა შეიყვანენ ძალთა და ეკლესიათა არა ჰრიდებენ; **იგ** და ყოველი ცოდვა მომაკვდინებელი ადვილად შეჰრაცხეს და მას ღამესა, რომელთაცა ვინ ბოროტითა ცოდვითა დაეცეს და შეიგინოს მას დღესა აზიარებან. ესე და ესე ვითარნი წესნი და კანონნი დასცნეს ეკლესიასა შინა და ყოველი საბლუარნი და განწესებად წმიდათა მოციქულთა და შვიდთა მსოფლიოთა კრებათა დაჰწსნეს და გარდასცვალნეს ... და სხუა

რამდე წესი შემოიღეს გარეშე საზღვართა მამათასა დღეიდელადვე დღეინდელად დღემდე უახლესთა და უახლესთა წესთა შემოიღებენ წინააღმდეგობთა შვიდთა კრებაათასა.“ [12, 12v-15r].

ბიბლიოგრაფია

1. ანტონ კათალიკოსი, *მზამეცყვედება*, თბ., 1892.
2. ანტონ კათალიკოსი, *წყობიღისიგყვაობა*, თბ. 1980.
3. თამარაშვილი, მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქახთვედთა შოხის*, თბ. 1902.
4. მამისთვალაშვილი, ე., *ქახთვედები ფეხაჩა-ფდოხენციის კიებაზე (XIII-XV სს.)*, კადმოსი, თბ. 2016.
5. პაპაშვილი, მ., *საქახთვედოს საგაჩეო პოლიტიკუი უხთიეხთობები*, თბ. 1992.
6. პაპაშვილი, მ., *საქახთვედო-ხომის უხთიეხთობა*, თბ. 1995.
7. პოგოდინი, ა., *წმინდა მაჩკობ ეფესედი და ფდოხენციის უნია*, თბ. 2016.
8. სულხან-საბა ორბელიანი, *სიგყვის კონა*, თბ. 1966.
9. ტაბაღუა, ი., *საქახთვედო ევხოპის აჩქივებსა და წიგნთსაცავებში*, თბ. 1984.
10. უშიკიშვილი, ი., *სადისეხგაციოა ნაშხომი – „ფეხაჩაფდოხენციის საეკლესიო კიება და საქახთვედო“*, თბ. 2016.
11. ქავთარია მ., *დავით-გაჩევის დიგეხატუხუდი სკოდა*, თბ. 1965.
12. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, A-119
13. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, A-1443
14. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Q-1391